

BALZACS COMÉDIE HUMAINE

I SEKELPERSPEKTIV

Av fil. kand. DAGMAR ALMENBERG

I EN liten bok med titeln Aimer Balzac berättar den unge kritiker Claude Mauriac (en son till den berömde romanförfattaren François Mauriac) följande anekdot. En dag under den dystra vintern 1940, då han tillsammans med en vän åt middag i en restaurang vid rue des Quatre-Vents — en gata som ofta förekommer i *La Comédie humaine* — föll samtalet på Balzac, vars arbeten båda voro förtrogna med. Som tidsfördriv ställde de varandra listiga frågor ur innehållet av detta omfångsrika verk. En ung man som gick förbi hörde en fråga, besvarade den och började i sin tur ställa frågor. Den okände sällade sig därefter till de andra två »med sin kärlek till Balzac som enda introduktion». Denna händelse kom Claude Mauriac att känna sig »oförklarligt lycklig och nästan lugnad beträffande Frankrikes framtid». Detta lilla exempel är belysande nog för den rangplats Honoré de Balzac ännu hundra år efter sin död intar hos sina landsmän. Två på varandra följande jubiléer — i fjol firades 150-års minnet av hans födelse, i år firas 100-års minnet av hans död — har givit Frankrike ett ypperligt tillfälle att under ett helt år hylla en av sina mest geniala söner.

Litteraturforskningen har ägnat Balzac större uppmärksamhet än någon annan fransk författare i modern tid. Det är givetvis av ganska olika skäl, som genomsnittsfransmannen och litteraturhistorikern vända sig till detta gigantiska verk, åt vilket Balzac givit samlingstiteln »Den Mänskliga Komedin». För genomsnittsfransmannen ter sig — *mutatis mutandis* — denna sociala freskomålning som en spegelbild av det franska samhället. Hos många av Balzacs personer känner han igen sig själv och sina medmänniskor; deras ambitioner och strävanden, framgångar och motgångar äro ofta hans egna. Därtill får hans fantasi sitt lystmäte på spännande intrig; som underhållning står sig alltjämt en Bal-

zacroman. Litteraturforskningen däremot upptäcker för varje generation nya sidor hos Balzac. Hans dynamiska karaktär och rikt facetterade, intuitiva personlighet, som kommer till uttryck i hans författarskap, hans dragning till det hemlighetsfulla, det översinnliga och ockulta (han var en varm beundrare av bl. a. Swedenborg), hans tidiga realism, motsättningarna och motsägelserna i den världsbild han gjort sig till tolk för, allt gör hans litterära produktion till ett tacksamt fält för forskningen. Under och efter sista världskriget uppstod en våg av Balzacentusiasm, som kom till uttryck genom flera utmärkta avhandlingar och böcker såväl i Frankrike som i utlandet, och det kan förtjäna påpekas, att flera viktiga bidrag till Balzacforskningen både under denna period och tidigare utarbetats vid amerikanska högskolor, främst Chicagouniversitetet.

Den nuvarande generationen tror sig hos Balzac spåra för-
aningar — ofta blott uttryckta i spridda antydningar — till de modernaste företeelserna på ett flertal områden. Man har ej tvekat att kalla honom för en visionär. »I sin målning av samhället», skrev André Bellessort på 20-talet, »har han så grundligt penetrerat orsakerna till svagheten och oredan, att han förefaller tvärs genom sin epok redan skönja vår tid.» Ytterligare ett skäl, som kunde anföras för vår tids Balzacentusiasm, vore en reaktion mot den samtida skönlitteraturen, åtminstone för dem som haft svårt att smälta den litterära genre, som på senare år allmänt betecknats med uttrycket »hard boiled», men som dock ansett, att allt mänskligt, vackert eller fult, sunt eller osunt, bör stötas och blötas just på romankonstens område. De ömtåligaste företeelser behandlas sålunda av Balzac med finkänslighet eller beröras blott med diskreta antydningar utan att därför mista i pregnans — snarare tvärtom.

I Balzacs litterära kvarlåtenskap har forskningen funnit titlar och även en del utkast till ett femtiotal arbeten, som skulle ha kompletterat de mer än nittio romaner och noveller, som gå under namnet *La Comédie humaine*. Ordningföljden fastställdes av Balzac själv och har därför, trots att den ingalunda är tillfredsställande, pietetsfullt bibehållits i samtliga upplagor av hans samlade verk, även i den senast utkomna, enda kommenterade upplagan (Conard 1913—1940). En mera kronologisk följd, som tagit sikte endera på de skildrade händelsernas förlopp eller på arbetenas tillblivelse skulle ha förefallit ligga närmare tillhands, trots att varje roman eller novell är ett fristående verk med möjlighet

att anknyta till ett större sammanhang. Detta kommer sig av att Balzac skönjde det större sammanhanget först under produktions gång. Samlingstiteln tillkom så sent som 1842 — tretton år efter den första romanen i *La Comédie humaine* — på förslag av en Danteinspirerad vän. Indelningen i grupper och underavdelningar, som Balzac upprepade gånger företog för att göra sina arbeten till större bokdiskframgångar, har knappast något intresse utanför Balzacforskningens trängre krets. Men då rubrikerna och underrubrikerna på den slutgiltiga uppdelningen i tre stora delar — liksom *La Divina Commedia* — ge en god föreställning om verkets innehåll, skola de här återges. Det bör dock tilläggas, att flertalet romaner och noveller utan vidare skulle kunna skifta plats, vilket också skedde i upplagor utgivna under Balzacs livstid. De åsyftade rubrikerna äro:

I. Études de moeurs: Scènes de la vie privée; de la Vie de Province; de la Vie parisienne; de la Vie politique; de la Vie militaire; de la Vie de campagne.

II. Études philosophiques.

III. Études analytiques.

Denna ram kom således att i huvudsak anpassas till romanerna och novellerna och icke tvärtom. Ty trots att Balzac av konstanta penningbekymmer tvangs att producera i otroligt rask följd, bära nästan alla hans romaner och noveller inspirationens prägel.

Det levande, det sanna och äkta, som skulle föra dessa ingående studier av Människan och Samhället fram till vår tid som ett odiskutabelt mästerverk, har i hög grad tillskrivits det intima sambandet mellan Balzacs egna yttre och inre erfarenheter och hans konstnärliga gestaltningar. Sålunda är det hans egna barnoms- och ungdomsupplevelser, som återspeglas huvudsakligen i *Louis Lambert* och *Le Lys dans la vallée*. Det var en hård barndom, där föräldrarnas likgiltighet och moderns kärlekslöshet satte djupa spår hos författaren. Strax efter födelsen (han föddes i Tours d. 20 maj 1799) skickades han bort till en amma, och redan vid sju års ålder sattes han i internatskola i Vendôme — denna skola som sedermera skulle skildras så pittoreskt i *Louis Lambert*. Först vid fjorton års ålder tycks Balzac ha blivit en mera stadigvarande gäst i det burgna föräldrahemmet. Men den sprudlande, fantasifulle gossen kom aldrig att riktigt trivas bland de sina. Fadern, en torparson från södra Frankrike, som kommit sig upp via arméleveranser under Napoleontiden, och modern, som härstammade från en aktad köpmanssläkt, slogo vakt om den franska

bourgeoisiens ideal: pengar, ställning, medborgarnas aktning. Borgerligheten då den stod i sitt flor har också i Balzac funnit sin främste diktare; han hade en förmåga att samtidigt se den inifrån och utifrån, som märks särskilt i César Birotteau, ett av de stora mästerverken i La Comédie humaine, där en parisisk parfymhandlares uppsving, blomstring och förfall skildras med en sannfärdighet, som endast en författare förtrogen med allt som rör bourgeoisiens andliga och materiella värld skulle kunna prestera.

Inför föräldrarnas önskan att se honom välja ett borgerligt yrke stegrade sig den unge Balzac; utöver den naturliga reaktionen att efter barndomens och ungdomens förtryck vilja hävda sig kände han förvisso även geniets kallelse. Med mindre än att han själv upplevat det skulle han knappast, anser man, ha kunnat framställa det trevande geniet så ypperligt, som han gjort i bl. a. La Recherche de l'absolu, Gambara, Le Chef-d'œuvre inconnu. Att skönlitteraturen var hans gebiet, trodde han redan tidigt, även om denna tro kom att rubbas ibland under de första tio åren. Redan under skoltiden hade han på bekostnad av sina studier helt hängivit sig åt att läsa allt som kom i hans väg — alltifrån ordböcker och specialvetenskapliga arbeten till klassiska och samtida litteraturverk. Det är hans egna intellektuella egenskaper som skildras, då han beskriver den tolvårige Louis Lambert:

»Han tillägnade sig det han läste genom en egendomlig metod — hans blick omfattade sju, åtta rader samtidigt, och hans intellekt bedömde deras innehåll lika snabbt som hans blick. Ett enda ord av en mening var ofta nog för att han skulle fatta det väsentliga däri. Hans minne var fenomenalt. Han erinrade sig lika tydligt det han inhämtat genom läsning och det som ingivits honom genom eftertanke eller samtal. Han ägde faktiskt minne för allt: ställen, namn, ord, ting och ansikten. Han kom inte endast ihåg allt han ville, utan han kunde för sin inre blick se föremålen i samma ställning, samma belysning och samma färg, som i det ögonblick, då han sett dem i verkligheten.» (Louis Lambert. Övers. av G. Vallquist, Bibliofila Klubben, 1950).

Den förkärlek, med vilken Balzac senare kom att utförligt skildra juridiska fall i flera av sina mest kända arbeten (Les Illusions perdues, Le Colonel Chabert, L'Interdiction m. fl.), finner sin förklaring i att han från sitt sjuttonde till sitt tjugonde år tjänstgjorde — visserligen i en mycket underordnad ställning — först hos en advokat, sedan hos en notarie. Föräldrarna, som flyttat till Villeparisis i huvudstadens omedelbara närhet, läto sig dock

så småningom motvilligt övertalas att förse sonen med livets nöd-
torft, medan han i Paris prövade sig fram på skriftställarbanan.
Den väg, som Balzac vandrade från sitt första litterära försök vid
tjugo års ålder — Cromwell, en alltigenom misslyckad Corneille-
imitation — över ett otal mer eller mindre obskyra arbeten fram
till sin genombrottsroman, var både lång och törnbeströdd. Ett
tag gav han nästan tappt, köpte sig ett tryckeri och ett bokstavs-
gjuteri samt slog sig på affärer, som f. ö. gingo med katastrofal
förlust. Dessa lärlingsår och denna prøvotid voro av utmärkt stor
betydelse för *La Comédie humaine*. De gävo Balzac erfarenhet
från olika sociala skikt, de satte honom i kontakt med ett otal
människor, vilka han senare utnyttjade i sina skildringar.

Det är från och med den Walter Scott-inspirerade historiska
romanen *Le dernier Chouan* (sedermera *Les Chouans*) utgiven
1829, som man räknar Balzacs genombrott som romanförfattare. I
rask följd kommo nu *La Physiologie du mariage* (det enda skrivna
arbetet av del III, de s. k. *Etudes analytiques*, och den bok som
definitivt förskaffade Balzac berömmelse), en rad noveller i två
volymmer under samlingstiteln *Scènes de la Vie privée*, romanerna
La Peau de Chagrin och *Louis Lambert*.

Trots det äventyrliga i denna borgarsons hårdnackade motstånd
mot att välja sig ett yrke, trots det efemära i hans tidiga produk-
tion, funnos i hans omgivning flera personer, som redan på ett
tidigt stadium trodde på honom och sökte hjälpa honom med råd
och dåd. En del av dessa har han avbildat i *La Comédie humaine*
eller tillägnat en roman eller en novell. Bland hans närmaste var
det blott med systemen Laure, sedermera gift Surville, som han
stod på en förtrolig fot. Men särskilt en person kom att genom att
helt ägna sig åt honom utöva ett mycket stort inflytande på hans
liv och författarskap. Madame de Berny, en dam ur hans föräld-
rars umgängeskrets i Villeparisis, var tjugotvå år äldre än han
och hade fött nio barn, då hon och Balzac först råkades. Som in-
formator för hennes son kunde Balzac komma och gå tämligen
obehindrat i Madame de Bernys hem. Hon skulle för honom komma
att spela rollerna av mor, älskarinna, mentor och litterär kritiker.
Förhållandet till henne har påverkat hela Balzacs inställning till
kärleken och kvinnan. I *La Comédie humaine* har han velat på-
visa, att kvinnan är intressant i alla åldrar, att hon är så gam-
mal som hon ser ut, ja, han går t. o. m. så långt som att påstå, att
endast en kvinnas sista kärlek kan tillfredsställa en ung man!
Man skulle vilja beskylla honom för överdrift i vissa skildringar

av självupppoffrande, självutplånande hjältinnor, om man ej visste, att han verkligen hade varit föremål för en sådan kärlek — och om inte hans kännedom om det kvinnliga psyket för övrigt vore så säker. Han ägnar överhuvudtaget kvinnorna och deras problem ett mycket stort utrymme och döljer i förbigående inte sin åsikt, att bättre upplysta unga flickor och följaktligen (enligt hans förmodan) färre otrogna hustrur vore att föredraga framför vad hans egen tids uppfostran ofta åsamkade. Kvinnorna utgjorde också från första stund ett mycket viktigt element av Balzacs läsekrets. Madame de Berny, som han kallade för sin »Dilecta», tillägnade han Louis Lambert, och efter hennes död hugfäste han minnet av deras förhållande i *Le Lys dans la vallée* — »den enda kärleksromanen på franska», har någon modern kritiker varit djärv nog att yttra.

Med genombrottet 1829—1830 kommo nya sociala skikt att bli tillgängliga för Balzac. I publicistvärlden, som han redan tidigare knutit kontakt med, skulle han få ytterligare förankringar, och sina erfarenheter från denna miljö lägger han fram i bl. a. *La Peau de chagrin* och *Les Illusions perdues*.

Men framförallt den eleganta världen, som nu plötsligt som genom ett trollslag slog upp sina portar för Balzac, måste helt naturligt egga hans fantasi. Han, som hade ett så känsligt sinne för sociala fördomar och deras enorma återverkningar på samhället, nalkades dettas högsta skikt med en iver och ett brinnande intresse, som elaka tungor voro snara att håna som snobbism och fåfänga — icke utan skäl, måste det tilläggas. Denna snobbism växte med åren, och om den stulna adelspartikeln redan varit hans fars påhitt — ehuru han blott använde den sporadiskt — så var det helt hans eget att vid höjdpunkten för sin karriär lägga sig till med grevarna d'Entragues' vapen och därmed låta påskina, att han härstammade från den förnåma släkten Balzac d'Entragues och icke från den plebejiska familjen Balssa, såsom dock var fallet. En förbindelse med den litterärt intresserade hertiginnan d'Abrantès — änka efter Napoleongeneralen Junot — blev språngbrädan till en mondän ställning. Det var också genom henne, som han förskaffade sig de förstahandsupplysningar om Napoleon och kejsartiden, som i *La Comédie humaine* givit upphov till några entusiastiska skildringar från denna epok — till stort huvudbry för dem, som syssla med Balzacs politiska åskådning, svårtolkad nog det kejserliga inslaget förutan.

Balzacs mondäna anknytningar fingo stor betydelse för La

Comédie humaine. La Duchesse de Langeais, ett psykologiskt mästestycke, skildrar en förnäm dam, som är oförmögen att ge sig själv men som leker med elden i det längsta utan att mäta konsekvenserna för motparten, och återspeglar en episod i Balzacs liv med hertiginnan de Castries. Den cyniska, kalla och egoistiska marquisinnan d'Espard, som förekommer i flera romaner och noveller, är en icke mindre briljant teckning av »une grande mondaine». Den nyckfulla, extravaganta Diane de Maufrigneuse är den alltigenom trovärdiga hjältinnan i den psykologiskt skarp-sinniga novellen Les secrets de la princesse de Cadignan.

Upprepade gånger har Balzac skildrat, hur den mondäna egoisten och bristande moralen utmynna i arrogant fåfänga och slutligen leda. Förgrundsfigurerna Rastignac (ett namn numera ofta använt som liktydigt med en skrupelfritt ambitiös ung man), Rubempré och d'Esgrignon, som f. ö. alla äro unga män besjälade med Balzacs egen okuvliga ambition, äro bevis nog härför.

I jämförelse med den givmilda, saktmodiga och kärleksfulla Madame de Berny ter sig den andra dominerande kvinnogestalten i Balzacs liv föga sympatisk. »L'Étrangère», som Madame Hanska tecknade sig i sina första anonyma brev till Balzac 1832—33, var en svärmisk, romantiskt lagd dam ur den polska högadeln (hon var född grevinna Rzewuska), som på sitt magnatgoods långt nere i Ukraina sökte en väg ur sin isolering genom att flitigt följa med den samtida franska litteraturen. Hon hade icke nöjt sig med att endast läsa den lovande unge romanförfattarens litterära produktion, hon sökte även brevlades komma i personlig kontakt med honom. Från brev kom det till möten i Schweiz, från ett sporadiskt förhållande till ett slags hemlig förlovning, där den gamle sjuke greve Hanskis stipulerade död dock var villkoret för att den kvinnliga parten skulle kunna infria sina löften. När tiden var inne, blev det ändå svårt nog för Balzac att genomföra det planerade giftermålet, och det lyckades honom slutligen endast tack vare hans otroligt sega viljekraft. Det kom också till stånd blott några månader före hans död och då hans tillkommande redan visste, att han av läkarna var dömd.

Brist på uppriktighet och innerlighet har förtagit mycket av den strålgång man skulle ha väntat sig kring ett så romantiskt kärlekspar. Visserligen tendera de sista forskningsresultaten till en rehabilitering av den hittills ganska hårt bedömda Madame Hanska, men fakta och Balzacs brev till henne (Madame Hanska förstörde försiktigtvis sina egna efter makens död) tala sitt tyd-

liga språk. Äregirighet var den drivande fjädern hos båda parter. Medan Madame Hanska sökte »odödligheten», strävade Balzac efter en säkrad ekonomisk och social ställning. Men medan hennes ömmare känslor mest togo sig uttryck i svartsjuka och härsklystnad, visade Balzac, särskilt mot slutet av sitt liv, en hängivenhet som ej tillåter oss att betvivla en passion, vilken överskuggade t. o. m. beräkningarna.

Madame Hanska kom naturligt nog att under de sjutton år hon och Balzac umgicks — till största delen brevledes — sätta märkbara spår i La Comédie humaine. Polska gestalter dyka upp här och var i romaner och noveller skrivna efter Balzacs bekantskap med »L'Étrangère». För henne skrev han den säregna, kring Swedenborg uppbyggda berättelsen Séraphita. Det till bigotteri gränssande religiösa intresset hos Madame Hanska (som hon dock knappast omsatte i praktiken) fick ett eko i Le Médecin de Campagne, den bok framför andra, i vilken Balzac framlägger sina politiska, religiösa och sociala åsikter. I Albert Savarus har han sökt återge sin och Madame Hanskas kärlekssaga. Modeste Mignon en av Balzacs mindre njutbara romaner, är en omarbetning av en berättelse Madame Hanska skickat honom, och hans långa konversationer med greve Hanski om storgodsägarnas problem i Ukraina lära ha influerat på Les Paysans, som publicerats posthumt. Slutligen kom detta förhållande att indirekt påverka de två sista, av många ansedda som de största mästerverken, La Cousine Bette och Le Cousin Pons. Cousine Bette lär ha lånat många drag från den schweiziska guvernanten i familjen Hanski; hon hade varit mellanhand vid den »privata» korrespondensen mellan de två älskande (en »officiell» korrespondens, avsedd för greve Hanskis ögon, vidmakthölls därjämte). Den i Le Cousin Pons beskrivna konstsamlingen är mer eller mindre identisk med den, med vilken Balzac smyckade det luxuöst inredda privathotellet vid rue Fortunée (numera rue de Balzac), som han utsett till sitt och Madame Hanskas blivande hem. I detta hus kom han f. ö. blott att leva några månader, och där dog han i augusti 1850, utsliten i förtid av arbete och antagligen även nedbruten av mångåriga själsliga påfrestningar. Hans påstående, att en stor man aldrig kan vara lycklig, blev blott alltför besannat, då det gällde honom själv.

Uppskattningen och bedömningen av La Comédie humaine har sedan dess tillblivelse genomgått många stadier¹: Balzacs samtida

¹ I en *thèse complémentaire* med titeln *Témoignages et jugements sur Balzac* (Paris 1931) sammanför M. Blanchard i kronologisk ordning de olika franska om-

bedömde detta verk huvudsakligen efter tre normer: den formella (stil och komposition), den psykologiska och den samhällsskildrande. Stilen bedömdes hårdast; det ansågs allmänt, att han skrev mycket illa. Man förargade sig över anhopningen av detaljer i hans beskrivningar, över de ofta väl bizarra bilderna och framförallt över några försök att vara poetisk, som oftast utmynnade i svulstighet. Men i vissa avseenden har tiden givit Balzac rätt. Få människor förebrå honom numera bruket av vanligt talspråk och av tekniska termer eller ens hans neologismer. Man förargade sig också — och många göra det än i dag — över den oftast mycket lösa kompositionen av hans romaner och över de otaliga digressionerna, som gärna utmynna i longörer. Hans talang som psykolog var däremot från början mindre omstridd, även om man ansåg, att han gick väl långt i att draga fysionomistiska slutsatser. Betecknande nog utgjordes illustrationerna till de tidiga upplagorna — och detta gäller även i stor utsträckning den senaste — nästan uteslutande av porträtt. Trots alla nya landvinningar psykologien gjort i vår tid har Balzac rykte som pejlare av människosjälen vidmakthållits. »Jämförd med *La Comédie humaine*» skriver A. Béguin i sin bok *Balzac visionnaire* (1946) »förefaller det, som om hela massan av naturalistiska romaner saknade det inre livets dimensioner, vilka Balzac alltid suggererar och mer än suggererar.»

Uppfattningarna om *La Comédie humaine* som samhällsskildring voro och äro alltjämt splittrade. Men detsamma gäller ju exempelvis Jules Romains' stora samhällsroman, *Les Hommes de bonne volonté*. Vi veta, att vi aldrig riktigt kunna känna oss själva; därför acceptera vi merendels tacksamt, att någon sonderar, förklarar, ursäktar oss och våra gärningar. Men när det kommer till något så allmängiltigt som sociala förhållanden från ett tidsskede, som vi ha erfarenhet utav eller anse oss kunna bedöma, ställa vi oss skeptiska inför en skildring, som grundar sig på främmande erfarenheter. Balzac själv tillmätte emellertid *La Comédie humaine* dess största betydelse just som samhällsskildring. I företalet till första upplagan (1842) redogör han för upphovet och grunden till sitt stora sociala epos. Utgående från en jämförelse mellan *Mänskligheten* och *Djurriket* samt inspirerad av sin tids naturvetenskapliga rön, föresatte han sig att studera och kart-

dömen, som fram till trettioalet fällts om Balzac och hans verk. Det är en lika rolig som givande lektyr och ger åtskilligt att tänka på beträffande värdet av litterära omdömen överhuvudtaget!

lägga samhället efter samma grundprinciper och därmed förse historien med »ett nödvändigt komplement»: den objektiva sedeskildringen. »Det franska samhället skulle vara historikern och jag blott dess sekreterare», skriver han.

Hans politiska och sociala åskådning har nyligen varit föremål för en intressant avhandling *Les idées politiques et sociales chez Balzac* (Paris 1949). Författaren, B. Guyon, följer här med stöd av en rik dokumentering utvecklingen av Balzacs s. k. system. Den alltigenom dominerande enhetstanken, som kom Balzac att logiskt infoga politik och sociologi inom en — enligt hans förmenande — vetenskaplig ram, och hans pessimistiska inställning till samhället (båda »consubstantiella» med Balzac, anser Guyon) äro de två viktigaste dragen i detta system. Men Balzac var ingen dogmatiker, och vid närmare skärskådande av hans verk visar det sig, att hans pessimism ej var genomgående. Visserligen, skriver Guyon, äro de av hans hjältar och hjältinnor, som stå i harnesk mot samhället, ofta de mest betydande och sympatiska. Förbrytaren Jacques Collin (alias Vautrin, alias Carlos Herrera) är framställd som en överlägsen individ, vilken framtvingar läsarens beundran. En stor roll spelar också den mystiska sammanslutningen *De Tretton*, som ställt sig själv utanför och ovanför lagen, och de mest sympatiska kvinnogestalterna i *La Comédie humaine* äro oftast de, som förbrutit sig mot samhällsmoralen. Det är, fortsätter Guyon, som om Balzac ansåg, att de blevo till riktiga kvinnor först i och med att de följde sina lidelser och råkade i konflikt med samhället. Samtiden var också benägen att attackera *La Comédie humaine* som amoralisk och genomsyrad av pessimism, vilket Balzac gång på gång sökte bestrida. Men å andra sidan äro några av hans mest betydelsefulla romaner som *Le Médecin de campagne*, *Le Curé de village* och *L'Envers de l'Histoire contemporaine* bevis för att Balzac även trodde på »människans framsteg» ehuru ej på en »ständig samhällsutveckling» (företalet).

Dualismen hos Balzac gällde inte bara pessimism — optimism, utan den manifesterade sig på ett flertal områden, icke minst på det religiösa. »Jag skriver i ljuset av två eviga Sanningar: Religionen och Monarkien» förklarar han stolt i företalet, och med religion menade han den romersk-katolska. Man har velat göra gällande (oftast med stöd av några rader i ett brev från Balzac till Madame Hanska), att hans positiva inställning på detta område enbart gällde religionen som samhällsbevarande disciplin. I själva verket är förhållandet — som alltid, då det gäller Balzac —

ej så enkelt, och på katolskt håll har P. Bertault, som ägnat en diger avhandling åt hans religiösa upplevelser och ställningstaganden, konstaterat, att han sammansmälte ett otal motsägelsefulla tendenser. Efter att ha ingående studerat de olika faserna av Balzacs andliga liv kommer Bertault till den slutsatsen, att Balzac, med undantag av en kort period av »volutarianism» i sin ungdom, livet igenom trodde på en Högre Makt. Icke dess mindre finns det sidor i *La Comédie humaine*, som äro besjälade av intensiv och äkta katolsk känsla, och även om Rom uppfört Balzacs »*omnes fabulae amatoriae*» på Index, kan man på katolskt håll ej fränkänna honom förtjänsten att ha framhävt religionens sociala betydelse vid en tidpunkt, då flertalet av hans yrkesbröder intogo en fientlig eller i bästa fall indifferent ställning till Kyrkan.

Politiskt var Balzac än liberal, än ultrakonservativ (ett otal andra sporadiskt förekommande inställningar att förtiga). För dessa genomgående motsägelser ger Guyon en intressant förklaring; å ena sidan skulle Balzac ha låtit sig ledas av vad Guyon kallar hans »*esthétisme social*», som föranledde honom att se och bedöma världen ur konstnärlig synpunkt, å den andra intog han samhällsteoretikerns ståndpunkt. Ty redan innan Balzac nådde fram till berömmelse, hade han ett öga åt politiken som ett eventuellt fält för sin ambition och sitt maktbegär; efter de första litterära framgångarna deltog han i förberedandet av valen 1831 och 1832 och utformade i politiska pamfletter sin samhällsteori i en för legitimisterna — som vilkas valkandidat han ställde upp — välbehaglig form. Emellertid kom han livet igenom aldrig att skaka av sig en från sin ursprungliga miljö medförd moderat liberalism. Politikern Balzac blev aldrig tagen på allvar. »Under hans livstid» skriver Guyon, »ville inget parti kännas vid honom, men efter hans död kunde alla partier göra anspråk på honom.» Det grumliga i Balzacs politiska åskådning liksom andra mer eller mindre tvivelaktiga drag hos honom kommer dock i skymundan inför det öppenhjärtiga, godtrogna och fantasifulla i hans väsen, det fenomenala i hans arbetsprestation — hans arbetsdag varierade mellan nio och fjorton timmar om dygnet — och det genialt skapande i hans konstnärsskap.

Hur bör man bäst ge sig i kast med *La Comédie Humaine*? Claude Mauriac ger följande råd: »En klok läsare av Balzac bör avlägga ett tålamodslöfte och sedan foga sig efter författarens egen rytm.» Detta råd följer man instinktivt, då man ger sig på långfärd genom samtliga delar av *La Comédie humaine*. Det blir

en tränings sak att ej låta sig förbluffas av de tvära kastningarna från fantasi till verklighet, från romantik till realism, från höglitterära till följetongsmässiga skildringar. Några större ojämnheter de olika romanerna och novellerna emellan förefinnas — på några undantag när — dock knappast. Tvärtom är det anmärkningsvärt, att nästan varje verk, av den ene eller den andre Balzac-entusiasten har utpekats som mästerverket framför andra. Claude Mauriac anser vidare, att den, som ännu ej stiftat bekantskap med Balzacs litterära skapelser, i första hand bör läsa *Le Père Goriot*, *Les Illusions perdues* och *Splendeurs et Misères des Courtisanes* — de »bärande bjälkarna» i *La Comédie humaine*, som han kallar dessa tre stora romaner. Men, som han mycket riktigt påpekar, det är svårt att få fullt utbyte av detta stora romanverk med mindre än att man läser det i sin helhet: några ord, vilka åsyfta en händelse som författaren förutsätter, att läsaren redan känner till, kunna ha den djupaste innebörd eller avse en effekt, som måste gå den oinvigde totalt förbi. Emellertid, för den som ej vill fördjupa sig i ämnet utan endast »lukta» på det, finnas novellerna att tillgå. Anatole France, som höll Balzac »för det moderna Frankrikes största historiker», satte exempelvis *La Grenadière* och *La Femme abandonnée* konstnärligt sett högre än romanerna. De korta berättelserna *Le Message*, *Le Réquisitionnaire*, *La Messe de l'athée*, *Z. Marcas* m. fl. äro också representativa för olika sidor hos Balzac, och läsningen av dem borde vara tillräcklig för att övertyga om att det ej endast är som »den moderna romanens fader» och en av de dominerande figurerna i fransk 1800-talslitteratur, som Balzac är värd vår uppmärksamhet. Få författare äga nämligen såsom han förmågan att under förströelsens täckmantel få oss att se oss själva i vårt förhållande till medmänniskor och samhälle. I sista hand är det kanske som stimulans till egen tankeverksamhet man oftast och med största utbyte återvänder till *La Comédie humaine*.